KENNETH MCINTYRE: O CRITICĂ A SCIENTISMULUI. PERSPECTIVELE LUI RYLE ȘI OAKESHOTT ASUPRA CUNOAȘTERII TACITE

Autor: Victoria Maria Deliu | 11 februarie 2022

Un articol de Kenneth McIntyre *pentru* VoegelinView

Articol original: The Critique of Scientism: Ryle and Oakeshott on Tacit Knowledge

În ultimii două sute de ani, acei filozofi, sociologi și teoreticieni politici, care au avut rezerve și și-au arătat scepticismul față de epistemologia modernă, scientistă și raționalistă, au încercat să găsească alte fundamente pentru credințele și acțiunile umane, apelând la o versiune sau alta a conceptului de cunoaștere tacită[1]. Acești gânditori susțin că cei care cred că metodologia și concluziile științelor naturale moderne ar trebui să fie modelul și standardul oricărui tip de argument epistemologic reduc, în mod eronat, varietatea și bogăția cunoașterii umane la o dimensiune unică, care este abstractă și inadecvată. Mai degrabă, continuă acești critici ai scientismului, există un aspect ireductibil al cunoașterii și acțiunii umane, care depinde într-un fel sau altul de asumpții implicite, presupoziții, practici sau cunoaștere tacită. Cele mai multe dintre aceste forme ale cunoașterii tacite suferă de dificultăți interne cât se poate de serioase, legate de modul în care se concretizează, de fapt, diversele versiuni ale cunoașterii tacite și/sau de complexitatea transmiterii și a localizării unei asemenea cunoașteri.

Totuși, dintre diferiții gânditori care împărtășesc această poziție, Gilbert Ryle și Michael Oakeshott au conceptualizat cunoașterea tacită în moduri care evită problemele conceptualizărilor tradiționale. Ambii gânditori au adus critici scientismului, anume viziunii conform căreia metodologia științelor naturale și modelul de raționalitate preluat din practicile lor este sau ar trebui să fie modelul de raționalitate al întregii cunoașteri umane. Ryle s-a referit la perspectiva pe care o critica folosind termenul

„intelectualism”, în timp ce Oakeshott, folosind termenul „raționalism”. În tot cazul, termenul „scientism” indică întocmai esența problemei, adică extrapolarea defectuoasă a metodologiei științelor naturii la toate ramurile cunoașterii umane.

Principalele probleme epistemologice care l-au preocupat pe Ryle privesc relația dintre funcțiile filozofiei și cele ale științelor naturii, iar concluzia la care a ajuns în urma investigațiilor sale este un soi de pluralism epistemologic, în cadrul căruia se distinge între a cunoaște cum să faci diverse lucruri – cunoaștere legată de capacități și dispoziții – și a cunoaște că anumite fapte sau teorii sunt adevărate. Ryle nu clarifică de fiecare dată care este relația dintre aceste două tipuri de cunoaștere; uneori inversează teza scientistă, insistând că „a cunoaște cum” este forma fundamentală de cunoaștere, fiind, deci, condiția de posibilitate pentru orice „a cunoaște că”.

Principalele probleme epistemologice care l-au interesat pe Oakeshott sunt similare celor ale lui Ryle, însă Oakeshott era ferm convins că scientismul este atât irelevant din punct de vedere teoretic, cât și periculos din punct de vedere practic pentru sfera politicii și a moralității. Și concluziile lui Oakeshott sunt similare celor ale lui Ryle; uneori, Oakeshott sugerează că cunoașterea practică este un tip distinct de cunoaștere față de cunoașterea tehnică și chiar anterioară logic acesteia din urmă, iar alteori dă de înțeles că cunoașterea tehnică depinde de cea practică și că nu este deosebit de utilă din cauza caracterului său abstract. Ideile pentru care Ryle este cel mai bine cunoscut și înțeles sunt următoarele: cunoașterea tacită sau „a cunoaște cum” este distinctă de cunoașterea explicită sau „a cunoaște că”; niciuna dintre ele nu poate fi redusă la cealaltă, dar cu toate acestea, cunoașterea tacită este anterioară logic și cronologic cunoașterii explicite, fiind condiția de posibilitate pentru orice cunoaștere explicită. Argumentele lui Oakeshott despre legătura dintre cunoașterea practică sau tacită și cea tehnică sau explicită sugerează că el considera cunoașterea tacită ca fiind nu numai anterioară logic și cronologic cunoașterii explicite, ci și că aceasta din urmă poate fi redusă, într-un fel sau altul, la cunoașterea tacită[2].

Ambii gânditori cred că putem înțelege cel mai bine natura cunoașterii tacite în lumina contrastului dintre, pe de-o parte, anumite lucruri care pot fi cunoscute, dar a căror cunoaștere nu poate fi redusă la forme de expresie explicite, precise, stereotipe și, pe de altă parte, lucruri a căror cunoaștere poate fi redusă aproape complet la astfel de forme de expresie. În contextul unei discuții mai ample, care include și o explorare a perspectivelor lui Ryle și Oakeshott, Stephen Turner a descris cunoașterea tacită ca însumând „acele condiții ale gândirii și exprimării, care nu pot fi exprimate sau rostite; de regulă, condiții care sunt dobândite sau învățate în alte moduri decât prin propoziții explicite care sunt, de obicei, asociate cu termenul «cunoaștere».” Așadar, cineva poate ști cum să vorbească limba engleză, fără să aibă prea multe cunoștințe de gramatică și, mai ales, fără să poată formula explicit regulile gramaticale; sau cineva poate ști cum să înoate fără să poată oferi o explicație tehnică a legilor dinamicii care îi guvernează

mișcarea prin apă; sau cineva poate ști cum să picteze fără să știe nimic despre compoziția chimică a culorilor sau despre istoria artei sau chiar și despre filozofia artei. Cu toate acestea, atât Ryle, cât și Oakeshott subliniază că ansamblul cunoașterii tacite nu este vreo formă de misticism sau vreo conștiință colectivă concretizată, ci este dobândită, mai degrabă, prin capacitatea fiecărui individ de a experimenta direct diverse practici, de a se familiariza în mod direct cu diverse instituții, tipuri de discurs sau moduri în care anumite comunități interpretează și dau sens realității. Cunoașterea tacită se află în fiecare individ și se transmite de la un individ la altul.

Intelectualism, scientism și raționalism

Deși pentru Ryle și Oakeshott, scientismul era o problemă teoretică a cărei origine merge până în vremea și gândirea lui Descartes, obiectul imediat, însă implicit, al criticii lor a fost, de fapt, pozitivismul logic, anume cea mai remarcabilă școală de filozofie analitică din perioada formării lor universitare. La începutul drumului său în filozofie, Ryle a subscris pozitivismului logic, așadar, critica pe care i-a adus-o ulterior este interpretată deseori ca fiind un gest al unui admirator dezamăgit, în vreme ce Oakeshott a rămas mereu mai mult sau mai puțin fidel idealismului lui Hegel și Bradley și, prin urmare, nu a fost niciodată atras de această școală filozofică. Pozitivismul logic se bazează pe ideea că logica și metodologia științelor naturale și/sau matematicii ar trebui să fie fundamentul explicațiilor filozofice și, în general, al oricărui tip de explicație, întrucât acestea sunt limbajele cu cea mai mare forță explicativă (i.e. reflectă lumea în cel mai acurat și desăvârșit mod cu putință [sunt o imagine a ei] sau redau cel mai bine natura propozițiilor cu sens). Această școală de gândire, dacă o putem numi așa, a fost reprezentată de Moritz Schlick și Cercul de la Viena pe Continent și de A. J. Ayer în Marea Britanie.

Asemeni lui Bertrand Russell, care considera că filozofia constă în construirea unui „limbaj perfect din punct de vedere logic”, și pozitiviștii au fost preocupați, în principal, de perfecționarea limbajului. Aceștia aveau un soi de venerație față de matematică și științele naturii și o repulsie puternică față de sfera tradițională a filozofiei, anume metafizica. Cea mai importantă contribuție a lor a fost stabilirea unei metode sau a unui standard prin care propozițiile cu sens să poată fi distinse de cele fără sens. Într-un mod destul de interesant, principiul verificaționist, așa cum este numită această metodă, nu vizează în mod direct adevărul sau falsitatea unei propoziții, ci statutul ei „veritabil” – anume dacă are sau nu sens. Principiul verificaționist constă în două criterii: o propoziție are sens fie dacă ceea ce susține are un corespondent în experiență, adică dacă poate fi verificată empiric, fie dacă este o tautologie. Prin urmare, conform perspectivei pozitiviste asupra epistemologiei, a cunoaște ceva presupune a avea o opinie adevărată și întemeiată despre obiectul cunoașterii. Desigur, singura întemeiere corectă este reprezentată de principiul verificaționist, astfel că putem avea opinii adevărate și întemeiate doar despre tautologii sau despre propozițiile care pot fi

verificate empiric[3].

Implicațiile principiului verificaționist pentru filozofia politică au fost de la bun început destul de evidente. Conform principiului, limbajul filozofiei politice, la fel ca limbajul moralității, religiei și artei, este lipsit de sens și, prin urmare, tradițiile filozofiei politice, eticii, teologiei/filozofiei religiei și esteticii au fost expulzate fără drept de apel din filozofie[4]. În tot cazul, implicațiile principiului verificaționist pentru concepția aristotelică a phronesis-ului sau rațiunii practice au fost la fel de grave. Cunoașterii practice i-a fost refuzat pur și simplu statutul de cunoaștere, deoarece, neputând fi exprimată complet, nu putea fi nici susceptibilă de verificare empirică și nu era nici tautologică.

Ryle

Cu toate acestea, principala problemă a principiului verificaționist a fost clară pentru mulți gânditori: principiul nu se supunea propriilor criterii, adică nu putea fi nici verificat empiric și nu era nici o tautologie. Gilbert Ryle a fost unul dintre primii filozofi care au observat incoerențele principiului, mai ales în formulările sale mai îndrăznețe. Cea mai celebră lucrare a lui Ryle este T*he Concept of Mind* [„Conceptul de minte” – n. tr.], publicată în 1949, însă Ryle a scris articole critice la adresa pozitivismului logic încă din anii ‘30. Cea mai semnificativă contribuție a sa la critica raționalismului a fost distincția între „a cunoaște cum” și „a cunoaște că”, însă sunt relevante și observațiile sale cu privire la natura filozofiei înseși și la conceptul de eroare categorială.

Referitor la natura filozofiei înseși, Ryle considera că funcția ei constă în clarificarea confuziilor limbajului. De pildă, în 1932, acesta scria: „Dacă ar fi după mine, i-aș atribui filozofiei o funcție mai sublimă decât cea de a detecta sursele neînțelegerilor și ale erorilor care se tot repetă, precum și pe cele ale teoriilor aberante, în expresiile lingvistice. Însă cel puțin cu privire la această funcție a filozofiei nu am nicio îndoială.” Există expresii pe care utilizatorii obișnuiți ai limbajului le folosesc cu pricepere deplină, însă din cauză că se bazează pe logica gramaticală, acestea îi induc în eroare pe filozofi. De pildă, expresia „Nu este nimeni acasă” este similară din punct de vedere gramatical cu expresia „Domnul Jones este acasă”, însă desigur că un utilizator obișnuit al limbajului nu crede că există în realitate o entitate numită „nimeni” care se întâmplă să fie acasă. Mai mult decât atât, Ryle susținea că filozofia nu adaugă nimic capacităților noastre de a experimenta și de a ne implica în diversele practici din care este alcătuită lumea în care trăim. Într-adevăr, Ryle a prezentat cartea sa, The Concept of Mind, absolvindu-se, într-un fel, de răspunderea pe care se presupunea că o poartă ca filozof: „nu îmi propun ca prin argumentele filozofice din această carte să îmbogățesc cunoașterea pe care o avem despre mintea umană, ci doar să corectez geografia logică a cunoașterii pe care o avem deja”. Filozofia nu face pâine, nu pictează capodopere, nu determină pe nimeni să devină o persoană morală, nu face nicio descoperire științifică și

nu dezaprobă nicio dogmă religioasă, dar poate descâlci confuziile lingvistice, dezvăluind relațiile corecte dintre diferitele tipuri de propoziții.

În schimb, Ryle a susținut un pluralism epistemologic, care distinge între diversele activități umane și, mai cu seamă, între diversele forme de cunoaștere care corespund acestor activități. Ryle a precizat: „metodele de cercetare sunt ramificate și diferă de la un domeniu al realității la altul … [și] fiecare astfel de domeniu are propriile standarde sau criterii în funcție de care sunt judecate reușita sau eșecul investigațiilor respective". Referindu-se în mod special la statutul de regină a disciplinelor pe care și-l arogă știința și la metodele de investigație pe care le impune asupra celorlalte domenii, Ryle a argumentat că metoda de cercetare specifică filozofiei nu este nici deductivă, nici inductivă. Pe de-o parte, nu există un set de axiome sau principii prime din care să se poată deduce adevăruri necesare și, pe de altă parte, argumentele filozofice nu pot fi infirmate sau confirmate de observații empirice.

Potrivit lui Ryle, „filozofia înlocuiește obișnuința de a folosi categoriile cu clasificarea categoriilor pe discipline". Prin aceasta, Ryle făcea trimitere la ceea ce avea să fie una dintre cele mai durabile contribuții ale sale: clarificarea antinomiilor lipsite de relevanță dintre, pe de-o parte, limbajele filozofice, științifice, matematice și, pe de altă parte, limbajele practice cu ajutorul cărora explorăm lumea. În sensul acesta, *The Concept of Mind* demonstrează, pe larg, consecințele erorilor categoriale cu privire la folosirea conceptelor legate de procesele mentale. Mai precis, Ryle a argumentat în favoarea tezei potrivit căreia problema filozofică minte-corp a apărut din cauză că aspectele care țin de procesele mentale au fost abordate la fel ca cele care țin de procesele fizice. După cum a notat chiar el, „enunțul «au loc procese mentale» nu înseamnă același lucru precum enunțul «au loc procese fizice» și nu are sens să introducem vreo conjuncție sau vreo disjuncție între cele două". Această idee a erorii categoriale ocupă un loc central în cele mai reușite lucrări ale lui Ryle, iar el a definit-o astfel: „descrierea unor fapte care corespund unei anumite categorii în termenii corespunzători altei categorii". Prin urmare, ideea conform căreia pe baza concluziilor din științele naturale se poate demonstra, într-un fel sau altul, că Dumnezeu nu există sau ideea că anumite texte sacre pot să demonstreze că o anumită formă de guvernământ este cea mai bună sau ideea că arta ar putea oferi lecții morale – toate acestea sunt tot atâtea exemple de erori categoriale.

Ryle nu a fost chiar atât de preocupat de trasarea precisă a distincțiilor dintre categorii, însă a apărat un fel de pluralism lingvistic și practic, care caracterizează gândirea mai multor filozofi care au tratat problema cunoașterii tacite, inclusiv pe cea a lui Oakeshott. Ryle a susținut că „adevărul este că nu există doar două sau zece astfel de categorii logice, adecvate pentru termenii sau conceptele pe care le folosim în discursurile noastre obișnuite sau în cele tehnice, ci există infinit de multe astfel de categorii și infinit de multe dimensiuni ale diferențelor dintre ele". Această afirmație a lui Ryle

contrazice în mod explicit teza conform căreia ar trebui să existe sau, mai ales, ar putea să existe un limbaj ideal spre care să tindă toate celelalte categorii logice.

Ryle a legat critica pe care a adus-o confuziilor categoriale de ceea ce el considera a fi o perspectivă fundamental greșită asupra naturii cunoașterii umane. A formulat întrebări cu privire la raționalitatea și cunoașterea umană în aproape tot ce a scris, însă cea mai extinsă și detaliată abordare a acestei probleme se găsește în eseurile sale despre distincția dintre „a cunoaște cum" și „a cunoaște că". În aceste eseuri, și în special în „Knowing How and Knowing That" [„A cunoaște cum și a cunoaște că" – n. tr.] și în cel de-al doilea capitol al cărții sale, *The Concept of Mind*, Ryle a cercetat și criticat un anumit mod de a înțelege cunoașterea umană, pe care l-a numit doctrina intelectualismului. Conform lui Ryle, această doctrină are la bază următoarele idei:

> „că inteligența este o facultate specială, care se exercită prin acele acte interioare care poartă numele de gândire; că este justificat să spunem despre activitățile practice că sunt „inteligente", „deștepte" și așa mai departe doar dacă sunt însoțite de asemenea acte interioare prin care se analizează propoziții (și în special propoziții „în care se explicitează reguli"); … [și că] a face lucruri nu este niciodată un exercițiu al inteligenței, ci, în cel mai bun caz, este un proces instaurat și guvernat de un act de teoretizare care are loc ulterior."

Astfel concepută, inteligența este echivalată în mod necesar cu niște operații ezoterice și misterioase care precedă orice judecată, decizie sau acțiune. Potrivit lui Ryle, aceste operații au fost înțelese, în general, în termenii formulării unor reguli, menite fie să explice modul în care funcționează lumea exterioară, fie să prescrie acțiunile pe care le putem realiza în această lume. Perspectiva intelectualistă asupra activității sau judecății inteligente a ridicat o serie de întrebări cu privire la legătura dintre descrierea gândului sau acțiunii raționale și actele posibile prin care omul concepe gândurile sau acțiunile. De exemplu, când ne gândim la ceva, cum decidem care regulă dintre toate cele posibile și relevante se aplică problemei particulare la care ne gândim atunci? Avem nevoie de o regulă pe baza căreia să decidem ce regulă să selectăm dintre cele relevante și, apoi, de încă una pe baza căreia să decidem regula pe baza căreia vom decide regula pe care o vom selecta dintre cele relevante și tot așa?

Din perspectiva lui Ryle, intelectualismul conține două erori logice diferite, iar critica pe care Ryle le-a adus-o a ajuns să se numească „regresul la infinit al lui Ryle". Ryle a scris că „dacă inteligența care transpare în orice act, practic sau teoretic, este justificată de desfășurarea unui act ulterior de analizare pătrunzătoare și atentă a propozițiilor care specifică reguli, niciun act inteligent, practic sau teoretic, nu ar putea să înceapă vreodată". Cu alte cuvinte, dacă condiția necesară pentru o acțiune inteligentă implică analizarea prealabilă a unui set de reguli corecte și adecvate cazului particular în care

ne aflăm și luarea deciziei pe baza lor, atunci însăși alegerea regulilor adecvate cazului particular trebuie să fie precedată de o analizare prealabilă a altor reguli și tot așa, ad infinitum. Fără să avem deja un soi de perspicacitate sau cunoaștere cu privire la modul particular de a evalua și decide cu privire la regulile adecvate și relevante unei situații anume, nu am putea face nici măcar primul pas pe tărâmul analizei raționale și explicite. Mai mult decât atât, Ryle a continuat:

> „dacă, pentru a fi inteligentă, o faptă trebuie să fie ghidată de analizarea unei propoziții care conține reguli explicite, atunci golul care separă analizarea respectivă de aplicarea propriu-zisă a regulii trebuie să fie umplut de un proces intermediar, care nu poate fi, conform definiției [inteligenței – n.tr.] pe care am asumat-o, un exercițiu al inteligenței și, prin definiție, nu poate fi nici fapta executată efectiv.”

Altfel spus, dacă trebuie să analizăm regulile din mintea noastră înainte de a acționa, atunci este necesară o facultate suplimentară, diferită atât de analizarea regulilor, cât și de acțiunea propriu-zisă, facultate care să ne indice cum să aplicăm efectiv regula adecvată la situația noastră particulară. În acest caz, această facultate ar cuprinde un aspect strict teoretic sau speculativ, de examinare a regulii, și un aspect practic, de aplicare efectivă a regulii, de unde ar apărea necesitatea unui alt aspect, diferit de acestea două, care să le armonizeze și tot așa, la infinit. Ryle a considerat că ambele erori pe care le implică intelectualismul sunt erori categoriale, care funcționează într-o manieră similară cu ceea ce a numit doctrina „fantomei din mașină”. Prin urmare, a acționa inteligent sau viclean, ciudat sau stupid nu este rezultatul vreunui fenomen misterios care se desfășoară înăuntrul capului, ci reprezintă mai cu seamă posesia unei anume capacități sau incapacități de a duce la bun sfârșit o activitate oarecare, indiferent că este vorba despre rezolvarea unei probleme de matematică, compunerea unei sonate pentru flaut și vioară, alpinismul pe Muntele Fuji sau înțelegerea cu socrii.

Soluția lui Ryle la problema intelectualismului a fost să distingă între două tipuri de cunoaștere. Pentru Ryle, „a cunoaște că” corespunde, de regulă, problemelor factuale sau teoretice. Cineva știe (sau nu știe) că Austin este capitala Texasului, că vârsta legală de vot în Brazilia se atinge la 16 ani, că a ataca pe cineva în zona măștii de protecție de pe față contravine regulilor din fotbalul american sau că incendierea este ilegală. Așadar, „a cunoaște că” este acel tip de cunoaștere care poate fi exprimată și articulată complet, fie sub forma unui fapt sau set de fapte, fie sub forma unei teorii sau ipoteze, fie sub forma unei reguli sau set de reguli. Această cunoaștere explicită este un tip de cunoaștere care se distinge clar de altele. Iar Ryle a mai susținut că o altă eroare a intelectualismului a fost reducerea întregii cunoașteri umane la acest tip de cunoaștere.

Ryle a respins ideea că „a cunoaște că” ar fi singurul tip de cunoaștere care are sens și,

în schimb, a argumentat în favoarea existenței unui tip diferit de cunoaștere, care nu poate fi redus la „a cunoaște că”. După Ryle, „a cunoaște cum” nu este în mod necesar capacitatea de a răspunde corect unei întrebări, ci poate fi capacitatea de a te implica în sau de a experimenta o anumită practică cu agerime sau cu iscusință, sau uneori, pur și simplu cu succes. Cineva poate ști cum să joace șah, cum să meargă cu bicicleta, cum să se descurce în politică sau cum să vorbească o anumită limbă. „A cunoaște cum” sau cunoașterea tacită este acel tip de cunoaștere care nu poate fi exprimată sau articulată complet și care constă, mai degrabă, în capacități, dispoziții sau abilități. Ryle nota:

> „Când o persoană știe cum să facă anumite lucruri (de pildă, cum să facă glume bune, cum să coordoneze bătălii sau cum să se comporte la înmormântări), cunoașterea ei este actualizată sau exersată în ceea ce face. Nu este exersată … prin articularea sau expunerea unor propoziții sau prin oferirea răspunsului afirmativ la propozițiile pe care le articulează alții. Inteligența sa este manifestată prin fapte, și nu prin dictoane.”

Faptul că această cunoaștere nu poate fi exprimată pe deplin ne duce cu gândul la ceva vag, misterios, poate chiar nefilozofic, și ridică problema modului mai precis în care cunoașterea tacită se manifestă în gândurile, judecățile și acțiunile noastre. Pare că Ryle însuși a combinat deseori două înțelegeri diferite ale conceptului de cunoaștere tacită, susținând că este atât un soi de capacitate, cât și un fel de dispoziție. De exemplu, a scris că „a ști cum să te comporți se vede în comportamentul adecvat, tot așa cum a ști cum să gătești se vede în mâncarea gustoasă pe care o prepari”, însă totodată a subliniat și că „a cunoaște cum … este o dispoziție [care înseamnă] a avea o înclinație spre ceva anume sau a fi predispus către o anumită stare sau a suferi o anumită schimbare atunci când este îndeplinită o condiție specifică”.

Dacă cunoașterea tacită este o capacitate de a acționa, atunci pare că ar trebui să concluzionăm că un jucător profesionist de fotbal, rănit grav la genunchi, nu mai știe cum să joace fotbal – fapt care este totuși contrazis de experiență. Pe de altă parte, dacă cunoașterea tacită este mai degrabă o dispoziție de a acționa în anumite moduri în situații particulare, atunci reiese că reușita deplină în acțiunea respectivă sau chiar capacitatea de a o duce la bun sfârșit nu mai joacă un rol atât de semnificativ în cadrul conceptului însuși de cunoaștere tacită. Și într-adevăr, una din cele mai importante distincții dintre „a cunoaște cum” și „a cunoaște că” este că prima este mereu o chestiune de grad, în vreme ce cea de-a doua se înțelege în termeni de totul sau nimic. Cineva poate ști să schieze într-o anumită măsură, însă nu poate ști tot într-o anumită măsură că mandatul președintelui Statelor Unite ale Americii este de patru ani.

În plus, Ryle a susținut că anterioritatea logică și cronologică a acestor tipuri de cunoaștere este în mod eronat inversată de intelectualiști și că, de fapt, „a cunoaște

cum” este cunoașterea care precedă în mod necesar, logic și cronologic, cunoașterea de tipul „a cunoaște că”. De pildă, învățăm limba maternă cu mult înainte de a studia regulile gramaticale și cu încă și mai mult timp înainte de a studia ceva precum retorica. Adevărul este că fără „să știm cum” să ne folosim cunoașterea de tipul „a cunoaște că”, aceasta din urmă este diluată, insuficientă și de scurtă durată. Să ne imaginăm, de exemplu, un scenariu în care cineva este învățat alfabetul unei limbi străine (atât sunetele, cât și reprezentarea grafică a caracterelor), fără să fie învățat nimic altceva în rest despre acea limbă. Desigur, însuși actul de a învăța acel alfabet ar fi fost imposibil dacă persoana respectivă nu ar fi avut deja capacitatea sau dispoziția necesare pentru a ști cum funcționează o limbă, dar chiar și deținând deja această cunoaștere tacită, fixarea noului alfabet memorat e, probabil, atât lipsită de sens pentru acea persoană, cât și de scurtă durată, în absența unei familiarizări efective cu limba din care provine acel alfabet. Ryle se referea la această învățare pe de rost prin expresia „posesia de tip muzeu a cunoașterii”, pe care o opunea, spre defavoarea ei, „posesiei de tip atelier a cunoașterii”. Posesia unui oarecare tip de cunoaștere tacită este condiția necesară pentru a deține și reține în mod eficient o anumită cunoaștere explicită.

Ryle era convins că funcția principală a educației este sau ar trebui să fie dobândirea cunoașterii tacite. După cum a scris chiar el, „învățăm cum prin practică, ghidați de critici și exemple, însă adesea fără ajutorul lecțiilor ... teoretice, [și firește că] practicarea inteligentă a unei activități nu este copilul vitreg al vreunei teorii. Din contră, a teoretiza în sine este doar o practică printre altele.” Chiar și la cel mai înalt nivel, educația urmează modelul relației maestru-discipol, iar abilitățile, capacitățile și dispozițiile maestrului nu sunt dobândite prin memorarea unor fapte, ci prin insuflarea unei cunoașteri tacite, practice de către maestru și prin evoluția constantă a discipolului. Evaluarea acțiunilor inteligente are mai mult de-a face cu calitatea de a fi un connoisseur al lor decât cu faptul de a le măsura, de unde reiese că nu există nicio metodă facilă de a face lucrurile în mod corect.

Observațiile pătrunzătoare ale lui Ryle cu privire la absurditățile logice ale epistemologiei din timpurile noastre au jucat un rol important în apariția teoriilor contemporane privind practicile sociale, iar stilul său adesea caustic a fost un antidot plăcut atât împotriva obscurității filozofiei continentale, cât și împotriva sterilității filozofiei analitice. Ryle ne-a oferit o filozofie discretă, un fel de filozofie de ordinul al doilea, care, deși a dezumflat pretențiile filozofiei și filozofilor, a păstrat loc pentru analizarea confuziilor lingvistice, pentru trasarea distincțiilor între categoriile diverselor practici și epistemologia tradițională, care respinge aplecarea înspre sfera politică sau etică. Clarificarea pe care a adus-o conceptului de cunoaștere tacită, precum și criticile împotriva intelectualismului sunt exemple ale viziunii sale deflaționiste asupra filozofiei și, spre deosebire de versiunea lui Oakeshott de cunoaștere tacită, demersurile sale nu au fost legate de încercarea de a apăra vreun mare sistem filozofic.

Oakeshott

Critica pe care Oakeshott a adus-o scientismului – el folosind termenul „raționalism” pentru a se referi la scientism – și elaborarea distincției dintre cunoașterea practică și cea tehnică sunt destul de similare analizei critice asupra intelectualismului, realizate de Ryle și accentuarea distincției sale dintre „a cunoaște cum” și „a cunoaște că”. Oakeshott a fost un mare admirator al operei lui Ryle, ba chiar a scris o recenzie elogioasă a lucrării sale, *The Concept of Mind*, și mai târziu, în 1962, a făcut personal cunoștință cu Ryle când acesta din urmă a ținut prelegerea „The August Comte Memorial Lecture” la London School of Economics. În orice caz, distincția lui Oakeshott este corelată într-o manieră mult mai explicită cu pluralismul său epistemologic decât în cazul lui Ryle. Distincțiile pe care le face Oakeshott între cunoașterea practică, științifică, istorică, estetică și filozofică servesc criticii lui la adresa scientismului și, de asemenea, îi disting propria concepție a erorii categoriale de cea a lui Ryle. Primul loc în care abordează problema cunoașterii practice este lucrarea sa, *Experience and Its Modes* [Experiența și modurile sale – n.tr.], singura în care își expune explicit perspectiva metafizică idealistă. Însă cea mai cuprinzătoare abordare a acestei probleme se găsește în eseurile care au fost publicate în volumul Raționalismul în politică.

În *Experience and Its Modes*, Oakeshott a distins, din punct de vedere modal, activitatea practică de sfera istoriei și a științei, însă a continuat să o considere, asemeni istoriei și științei, incoerentă din punct de vedere filozofic. Modul în care a tratat problema cunoașterii practice în această lucrare a pus bazele unor argumente despre cunoașterea tacită pe care avea să le formuleze pe larg în eseurile sale ulterioare, însă per total, modul său de abordare a fost mai degrabă critic decât constructiv. Însă între anii ‘40 și ‘60, a scris o serie de eseuri care cuprind atât o critică sistematică a ceea ce el numea raționalism modern, cât și versiunea sa de cunoaștere tacită, la care el se referea folosind expresia „cunoaștere practică”. Oakeshott a plasat versiunea sa de cunoaștere tacită în cadrul conceptului mai larg de activitate înscrisă în tradiție, care, din perspectiva lui, cuprinde sursa din care iau naștere planurile, scopurile și valorile. Modul în care Oakeshott înțelegea activitatea din cadrul unei tradiții implică faptul că cunoașterea tacită sau practică nu se limitează la sfera activităților practice propriu-zise, ci joacă un rol central atât în activitățile noastre morale sau virtuoase, cât și în întreprinderile noastre explicative. Însă asemeni lui Ryle, și Oakeshott a oscilat între, pe de-o parte, doar a distinge cunoașterea practică de cea tehnică și, pe de altă parte, a reduce cunoașterea tehnică la cea practică. Oakeshott considera că cunoașterea tacită este o condiție necesară pentru cunoașterea explicită, aceasta din urmă apropiindu-se, în opinia sa, în multe cazuri, chiar de ignoranță.

În cel mai celebru eseu al lui, „Raționalismul în politică”, Oakeshott a prezentat, în linii mari, istoria apariției scientismului – sau, cum îl numea el, raționalismului – în filozofia

occidentală și răspândirea lui în alte sfere ale existenței umane precum religia, arta, moralitatea și politica. În realitate, imaginația intelectuală a lui Oakeshott a fost stârnită mai degrabă de faptul că scientismul a infectat viața practică decât de problemele filozofice pe care le implica. Cu toate acestea, critica adusă scientismului i-a oferit ocazia de a conceptualiza cunoașterea tacită într-o manieră impresionant de similară modului în care Ryle vedea cunoașterea de tipul „a cunoaște cum". Eseul său a fost publicat prima dată în 1947, iar eseul lui Ryle, „Knowing How and Knowing That", a fost publicat un an mai devreme, în 1946, astfel că este destul de probabil ca fiecare să fi ajuns independent de celălalt la versiunea sa de cunoaștere tacită.

În eseul său, Oakeshott a susținut că gândirea contemporană este dominată de tendințe raționaliste sau scientiste, care neagă orice alt caracter al cunoașterii în afară de cel în care rațiunea este suverană. Potrivit descrierii lui Oakeshott, Raționalistul este sceptic, însă totuși optimist și tinde să fie mai degrabă un ins bine pregătit decât un om educat cum se cuvine. Pentru Raționalist, experiența nu are însemnătate, iar tradiția care nu este supusă examinării și investigației nu are nicio valoare reală; în schimb, Raționalistul accentuează faptul că rațiunea practică constă în testarea raționalității instituțiilor și în administrarea planurilor raționale. Raționaliștii echivalează tradiția cu lipsa schimbărilor, fiindcă nu pot înțelege nicio altă schimbare în afară de cea care este proiectată deliberat. Ei înlocuiesc tradiția însăși cu o ideologie, anume cu o limitare și condensare a tradiției. Ei consideră că comportamentul uman poate fi redus la atitudinea specifică rezolvării problemelor, cea mai bună analogie pentru acest tip de comportament fiind cel al inginerului preocupat să soluționeze o serie de crize disparate. Oakeshott a afirmat că, din această perspectivă, „activitatea umană înseamnă a impune comportamentului uman perfecțiunea și uniformitatea".

Însă principala obiecție a lui Oakeshott împotriva acestui tip de scientism nu a fost nici practică, nici istorică, ci epistemologică. El a sugerat că există două tipuri de cunoaștere, practică și tehnică, și că, deși nu pot fi complet separate, cele două pot fi distinse. A adăugat că cunoașterea tehnică „poate fi formulată precis" prin reguli, rețete, teorii sau propoziții factuale, în vreme ce cunoașterea practică sau tradițională „există doar atunci când este folosită efectiv, nu este reflexivă și nu poate fi exprimată prin reguli". Cele două forme de cunoaștere sunt prezente în orice activitate umană, inclusiv în cercetarea științifică sau istorică. Cunoașterea tehnică este cunoașterea din cărți, iar modul în care este articulată și expusă o face să pară completă și certă. La polul opus, întrucât cunoașterea practică se manifestă doar în realizarea efectivă a activităților și este ireductibilă la orice altceva, aceasta pare vagă și incertă. Pentru a folosi unul din exemplele preferate ale lui Oakeshott, o persoană care știe să citească poate memora rețete dintr-o carte de bucate și, prin urmare, poate ajunge să cunoască o mulțime de fapte despre acele rețete, însă abilitățile și judecata unui bucătar nu pot fi reduse la un set de reguli formulate explicit, fie că sunt instrumentale sau de alt tip.

Precum critica pe care Ryle a adus-o intelectualismului, și critica inițială a lui Oakeshott la adresa raționalismului pleca de la presupoziția următoare: nu numai că Raționalistul susține superioritatea cunoașterii tehnice, dar și respinge complet validitatea cunoașterii tradiționale. Evident, Oakeshott a susținut teza opusă, anume anterioritatea logică și cronologică a cunoașterii practice față de cea tehnică. Ba mai mult, dat fiind că cunoașterea tehnică reprezintă abstractizarea unui corpus de cunoaștere practică deja existent, cunoașterea tehnică depinde în mod direct de cea practică. De pildă, este destul de clar atât din punct de vedere istoric, cât și din rațiunile oferite de Ryle în argumentul referitor la primul său regres la infinit, că trebuie să existe mai întâi o practică efectivă a vorbirii unei limbi, înainte ca regulile sale gramaticale să poată fi formulate explicit, însă, în schimb, acea practică efectivă nu poate fi redusă la explicitarea unor asemenea reguli.

Când a început să discute problema cunoașterii practice, Oakeshott nu a clarificat însă ce statut epistemologic avea cunoașterea tehnică, în afara faptului că o vedea ca pe un soi de anticameră sau refugiu pentru începători. Pentru Oakeshott, cunoașterea practică și cea tehnică sunt „componentele gemene incluse în orice activitate concretă … Cunoașterea tehnică nu poate fi separată de cea practică în nicio situație și, de asemenea, în nicio situație, cele două nu pot fi identice și nici substituite reciproc”. Cunoașterea tehnică – ni se sugerează aici – este, într-un fel sau altul, în mod necesar complementară celei practice, deși exemplele oferite de Oakeshott în eseul său (gătitul, pictatul, compunerea poeziilor etc.) doar îi sprijină teza conform căreia cunoașterea practică este un aspect al oricărei activități umane, nesubliniind deloc necesitatea cunoașterii tehnice pentru experimentarea acestor activități.

Oakeshott a explicat mai clar care este natura cunoașterii tacite într-un alt eseu de-al său, „Rational Conduct” [„Comportament rațional” – n.tr.], în care aduce încă o critică scientismului. Precum Ryle, Oakeshott asocia doctrina scientistă, împotriva căreia se poziționa, cu o concepție greșită a minții umane. Oakeshott considera că scientismul este caracterizat de preocuparea pe care o are pentru articularea deliberată, intenționată a scopurilor activităților umane, care implică, la rândul ei, articularea la fel de deliberată și intenționată a mijloacelor la care se recurge pentru îndeplinirea acelor scopuri. Așadar, potrivit lui Oakeshott, scientismul susține că „«raționalitatea» comportamentului … derivă din ceea ce facem înainte de a acționa; iar acea acțiune este «rațională» în măsura în care este declanșată și produsă într-un anumit mod”. Presupoziția care stă la baza acestei perspective asupra raționalității este că indivizii posedă o facultate independentă, autonomă, rațiunea, care există separat de obiectele pe care le investighează. Oakeshott a continuat astfel: „mintea trebuie văzută ca un instrument neutru, ca un fel de aparat … iar comportamentul «rațional» își are originea în folosirea acestuia”. În acest fel, nu numai că mintea ar putea fi separată, dar ar fi realmente complet separată de conținuturile cognitive. Astfel, activitatea umană ar fi alcătuită din probleme, acțiuni și scopuri care s-ar distinge pe deplin unele de altele.

Asemeni lui Ryle, și Oakeshott a respins complet o asemenea separare dintre minte și obiectele asupra cărora aceasta se apleacă, argumentând că această separare confundă o distincție analitică, abstractă cu o sciziune absolută. În schimb, el a susținut că mintea „nu este nimic mai mult decât activitate ipostaziată … [Mintea] este progenitura cunoașterii și a acțiunii … [și este] compusă în întregime din gânduri". Pentru el, mintea este alcătuită din gânduri, judecăți, acțiuni, care pot fi distinse, însă nu pot fi separate unele de altele. Oakeshott a reluat aici, pe scurt, concluziile sale cu privire la natura experienței din Experience and Its Modes. Acțiunea nu își are originea în planificarea deliberată a scopurilor și mijloacelor, realizată în urma purificării minții. Din contră, reflecția asupra principiilor, idealurilor și scopurilor devine posibilă ca urmare a acțiunii înseși. Reflecția decurge în mod necesar din activitate. Oakeshott a insistat că „a face orice lucru depinde de a ști cum să faci lucrul respectiv și prin a face efectiv acel lucru se manifestă cunoașterea practică; și deși o parte (însă niciodată în întregime) din a ști cum să faci acel lucru poate fi redusă ulterior la o cunoaștere propozițională … aceste propoziții nu reprezintă nici originea activității, nici nu ghidează în vreun fel acea activitate". În sfârșit, nu pare să fie foarte clar cum valorifică, de fapt, Oakeshott cunoașterea explicită, propozițională.

Pentru el, cunoașterea propozițională este echivalentă cu ceea ce numise anterior cunoaștere tehnică, care constă în reguli, teorii, ipoteze și fapte, toate acestea reprezentând, mai cu seamă, niște abstracțiuni ale variilor practici mai mult sau mai puțin concrete ale omului. Una dintre tezele scientismului este că singura cunoaștere autentică este cunoașterea propozițională și că analizarea și evaluarea propozițiilor le permit ființelor umane să formuleze întrebările și răspunsurile adecvate, în ceea ce privește acțiunea rațională. Însă Oakeshott a susținut că „activitatea însăși este cea care definește întrebările, precum și modul în care ar trebui să se răspundă la ele". Dintotdeauna, oamenii s-au implicat pretutindeni în diverse practici specifice, care existau înainte ca ei să vină pe lume și care le-au direcționat alegerile, care, la rândul lor, au constituit înseși practicile.

Un bucătar nu devine bucătar citind cartea de bucate; violonistul nu învață cum să cânte la vioară citind cărți despre muzică; iar istoricul nu devine istoric stând toată ziua cu nasul în cărțile de istorie. Fiecare își dobândește cunoașterea tacită, învață cum să facă toate aceste lucruri, practicând efectiv gătitul, cântatul la vioară, respectiv cercetând efectiv istoria. Proiectele și planurile nu se exprimă în lipsa oricărei cunoașteri practice particulare, ci sunt ghidate de tradițiile diverselor activități. Problemele se arată doar în contextul unei activități particulare. Mai mult, înțeleasă corect, raționalitatea este o trăsătură inerentă oricărei activități practice. Cea mai autentică formă de cunoaștere umană este cunoașterea practică, anume a ști cum să faci diverse lucruri, de la mersul pe bicicletă, propunerea și elaborarea unei ipoteze științifice, la cântatul la pian și identificarea unui argument corect, și până la compunerea unui sonet. Întreaga activitate umană ia naștere și se desfășoară în interiorul unor tradiții deja existente ale

conduitei umane, iar indivizii încep să stăpânească aceste activități practicându-le și dedicându-li-se efectiv. Așadar, după cum a susținut Oakeshott, oamenii de știință, istoricii, poeții și filozofii iau parte, cu toții, la forme de activitate încadrade în diferite tradiții. Caracterul explicativ al istoriei, științei și filozofiei diferă semnificativ de caracterul expresiilor estetice și de acțiunea practică, însă toate implică o cunoaștere tacită sau practică, iar continuitatea lor depinde, în ultimă instanță, de oamenii care știu cum să le practice.

Oakeshott a fost destul de clar și în ceea ce privește modul în care este dobândită cunoașterea practică. Învățarea nu constă din memorizarea cunoștințelor explicite sau tehnice, ci implică familiarizarea directă cu o anumită practică. Oakeshott a observat că „educația prin intermediul căreia dobândim obișnuințe și ne formăm conduita nu numai că se desfășoară simultan cu viața noastră conștientă, ci continuă, prin practică și observație, în fiecare moment al acestei vieți …; imitarea noastră inițială continuă apoi ca o conformare selectivă la diverse comportamente și obiceiuri”. Așadar, oamenii nu trăiesc niciodată în absența cunoașterii tacite și nu încetează niciodată să dobândească modalități noi de a ști cum să facă diverse lucruri. Oakeshott a susținut că „învățarea este angajamentul cuprinzător prin care ajungem să ne cunoaștem pe noi înșine și lumea din jurul nostru. Este o activitate paradoxală: a face și a te supune în același timp”.

Potrivit lui Oakeshott, „tot ceea ce se poate spune că știm constă dintr-o mulțime de «abilități» diferite; cantități diferite de cunoaștere, reprezentate de gradele diferite ale abilităților; iar fiecare abilitate complexă constă, la rândul ei, dintr-o mulțime de abilități mai simple”. Aceste abilități sunt inerente oamenilor și se dobândesc de la alți oameni, ele însele manifestându-se în capacitatea oamenilor de a judeca și acționa inteligent.

Concluzii

Oakeshott și-a inclus perspectiva asupra cunoașterii tacite în concepția sa mai cuprinzătoare cu privire la universurile de discurs, diferite din punct de vedere modal, iar în acest sens, perspectiva sa este distinctă de cea a lui Ryle. În tot cazul, ambii gânditori au contribuit la renașterea unui fel de epistemologie tradițională și pluralistă, care respinge scientismul reducționist și recunoaște multitudinea de moduri prin care oamenii ajung să cunoască diverse lucruri. Pentru amândoi, cunoașterea autentică implică întotdeauna o capacitate care nu poate fi redusă și care nu se epuizează în propozițiile care pot fi exprimate sau articulate explicit. Cunoașterea depinde de capacitatea sa de a fi pusă la lucru într-un fel sau altul.

Demersurile lui Ryle și Oakeshott au o miză filozofică foarte importantă. Acceptarea priorității cunoașterii tacite implică respingerea acelor perspective filozofice asupra moralității, politicii și dreptului care reduc aceste domenii la niște seturi de propoziții și reguli și, desigur, respingerea acelor perspective reducționiste asupra epistemologiei. Totodată, acceptarea priorității cunoașterii tacite deschide o nouă cale prin care

metafizica, ontologia și estetica își pot recăpăta statutul de discipline filozofice pline de sens.

NOTE

1. Folosesc aici termenul de „cunoaștere tacită” pentru a mă referi atât la conceptul lui Ryle de „a cunoaște cum” [în original: know how], cât și la conceptul lui Oakeshott de „cunoaștere practică”, deși există diferențe cu privire la modul în care Ryle și Oakeshott leagă conceptul de cunoaștere tacită de alte concepte filozofice. Voi reveni asupra câtorva dintre aceste diferențe pe parcursul textului. „Cunoaștere tacită” a fost, de fapt, termenul folosit de Michael Polanyi pentru a se referi la afirmația lui potrivit căreia „cunoaștem o grămadă din realitate despre care nu putem vorbi … și acceptăm ceea ce cunoaștem și despre care putem vorbi ca adevărat doar în condițiile în care acea cunoaștere se fundamentează pe o realitate de dincolo de ea … , [așadar], ideea conform căreia cunoașterea are la bază temeiuri ce pot fi identificate și specificate în întregime cade”. Rolul central pe care cunoașterea tacită îl are în gândirea lui Polanyi depinde de niște teze ontologice și metafizice ale sale, adesea neclare și derutante. Am ales să mă concentrez pe Ryle și Oakeshott, deoarece amândoi elaborează mai clar conceptul de cunoaștere tacită, evitând încărcătura metafizică a așa-zisului realism al lui Polanyi. A se vedea *The Tacit Dimension*, New York: Anchor Books, 1967, p. 61. ↑
2. Folosind terminologia lui Ryle, Jeremy Fantl distinge între un anti-intelectualism slab, care susține doar că „a cunoaște cum” și „a cunoaște că” sunt forme distincte de cunoaștere, și un anti-intelectualism tare, care inversează ordinea scientistă a cunoașterii, susținând că „a cunoaște că” poate fi redus la „a cunoaște cum”. Eu consider că Ryle se află undeva între aceste două forme de anti-intelectualism, în vreme ce Oakeshott tinde către versiunea tare. Jeremy Fantl, “Knowing-How and Knowing-That,” *Philosophy Compass* 3, 2008, pp. 451-470. ↑
3. Ryle a scris un eseu în care a criticat principiul verificaționist, respingându-i aplicarea dincolo de domeniul științelor naturii și matematicii. Acesta susținea că „a afirma despre o propoziție că ceea ce ne spune este cum putem stabili dacă ceea ce ne spune este adevărat sau fals lasă propoziția ca atare în aer”. Gilbert Ryle, “The Verification Principle”, *Collected Essays: 1929-1968*, London: Routledge, 2009, p. 304. ↑
4. Considerată în ansamblu, tradiția analitică a furnizat la vremea respectivă două perspective etice. Prima a fost intuiționismul, asociat cu G. E. Moore, care susținea, în mare, că binele este o proprietate care nu poate fi analizată, ci doar intuită de ființele umane obișnuite. Cea de-a doua perspectivă etică, emotivismul, asociat cu C. L. Stevenson, susținea că judecățile morale sunt doar expresii deghizate ale preferințelor, menite să îi facă și pe alții să se simtă la fel. A se vedea G. E.

Moore, *Principia Ethica*, Cambridge: Cambridge University Press, 1903; C. L. Stevenson, *Ethics and Language*, New Haven, CT: Yale University Press, 1944 și G. J. Warnock, *Contemporary Moral Philosophy*, London: Macmillan and Co., 1967. ↑

Imagine: Flickr

Acest articol a fost tradus cu acordul publicației *VoegelinView.*